

Marit M. Koss

Fanny S. Platou

Sats på foreldre!

Foreldre som ressurs (FSR) - et program for kompetanseheving av fagpersoner som vil veilede foreldre til barn med språkvansker.

I denne artikkelen gir vi en beskrivelse av veiledningsprogrammet Foreldre som ressurs. Programmet er utarbeidet spesielt for å gi et tilbud til foreldre som har barn med språkvansker. FSR er en arbeidsmåte der fagpersoner samarbeider med foreldre med tanke på å styrke deres kompetanse innen kommunikasjon og språklige ferdigheter.

Marit M. Koss, Cand.paed.spec, logoped og seniorrådgiver ved Statped sørøst, hvor hun er tilknyttet team for barn og unge med spesifikke språkvansker. De senere årene har hun arbeidet mye med barn og unge med uttalevansker og med foreldre til barn med språkvansker. Hun holder kurs for foreldre til barn med språkvansker. Koss har sammen med seniorrådgiver Fanny S Platou utarbeidet veiledningsprogrammet Foreldre som ressurs (FSR). Sammen har Koss og Platou skrevet Foreldrebok til Foreldre som ressurs, og Koss har laget Foreldre som ressurs-DVD.

Fanny S. Platou er cand.ed., logoped og barnevernspedagog. Hun jobber som seniorrådgiver ved Statped sørøst, avd. språk/tale, der hun er tilknyttet team for språkvansker. Hun er opptatt av å styrke og støtte de miljøene som er nærmest gruppen barn og unge med språkvansker, og holder i den forbindelse mange kurs for foreldre og pedagoger i skoler og barnehager. Hun har sammen med Marit Molund Koss utarbeidet veiledningsprogrammet Foreldre som ressurs.

INNLEDNING

Veiledningsprogrammet Foreldre som ressurs (FSR) har flere målgrupper og mål:

Den første målgruppen er *fagpersoner* i PP-tjenesten (evt. andre institusjoner) som ønsker å utvikle sin kompetanse i forhold til å veilede foreldre som har barn med språkvansker.

I tillegg til å arbeide direkte med denne målgruppen, retter programmet seg indirekte mot to andre målgrupper; foreldre til barn med språkvansker og barn med språkvansker.

Programmets hovedmål er å styrke forståelse og kompetanse hos de som har den største påvirkningsmuligheten med hensyn til å fremme språktilegnelse hos barn, nemlig barnets nærmeste omsorgspersoner, – foreldrene. Gjennom fokus på foreldrenes mestring av ferdigheter som øker kvaliteten på samspill og barnets språkutvikling, kan foreldrene oppleve seg som bedre ressurser for sine barn (Koss 2005).

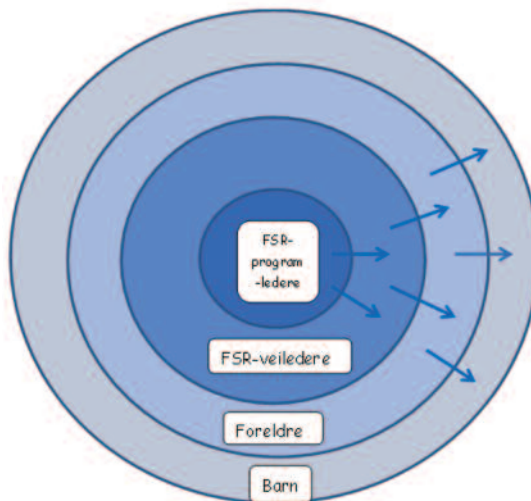
Dette målet ønsker vi å oppnå ved å heve kompetansen hos fagpersoner som i sitt arbeid er i kontakt med foreldre til barn som på en eller annen måte strever med å utvikle språklige ferdigheter på linje med sine jevnaldrende. FSR-programmet har først og fremst vært rettet mot fagpersoner i PP-tjenesten, men også andre yrkesgrupper/personer som møter denne gruppen foreldre har deltatt i programmet og har gitt uttrykk for at det har stor nytteverdi.

FSR-foreldreveiledning er ment å være hjelp til selvhjelp gjennom vektlegging av mestringsopplevelser og kompetanseheving både hos foreldre og barn. (Se Figur 1)

SPRÅK

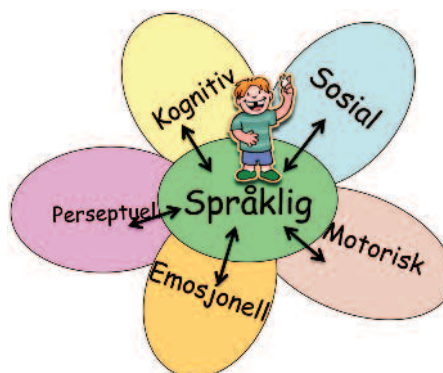
Barnet er fra fødselen klart for sosial utvikling. Økende sosial kompetanse er grunnlaget for senere utvikling av kommunikative og språklige ferdigheter. Det første samspillet mellom barn og omsorgsgiver handler om tidlig tilknytning og er avgjørende for barnets utvikling.

Figur 1
Modell som illustrerer FSRs struktur

Språk inngår som en viktig del av et barns utvikling, og de fleste foreldre følger barnets språkutvikling med glede og spenning. For noen foreldre er det imidlertid også knyttet bekymring til denne utviklingen, fordi de er usikre på om barnets kommunikative og språklige utvikling er slik den skal være. Noen av disse foreldrene kan ha en velbegrunnet bekymring, mens mange etter hvert erfarer at språkutviklingen hos barnet deres bare kommer litt senere i gang enn «naboens barn», og at utviklingen etter en stund er helt i tråd med det man forventer når det gjelder språklige ferdigheter på det aktuelle alderstrinnet.

Figur 2
Illustrasjon av hvordan språk påvirker og blir påvirket av andre utviklingsområder

Den språklige utviklingen er tett knyttet sammen med andre utviklingsområder. Språklige ferdigheter både påvirker og påvirkes av sosiale, kognitive, emosjonelle, motorisk og perseptuelle forhold. Forstyrrelser eller vansker på et eller flere av disse områdene kan derfor ha innvirkning på språkutviklingen og omvendt; vansker med språk kan påvirke andre områder. For eksempel er det kjent at barn og unge med språkvansker kan streve med kommunikasjon og sosialt samspill, med emosjonelle forhold, med atferd og med læring generelt (Bishop 1997, Law (red.) 2003, Platou 2002).

Barn lærer språk gjennom opplevelser og erfaringer i alle hverdagens aktiviteter. I de første månedene og årene i barnets liv er det først og fremst gjennom samspill og kommunikasjon med de nærmeste omsorgspersonene dette skjer. Når foreldre setter navn (ord) på det barnet sanser, opplever og erfarer, får barnet en gryende forståelse for at de språklige symbolene, dvs. ordene, har innhold og mening. Til å begynne med er ordene knyttet til det man har felles oppmerksomhet mot i den aktuelle situasjonen. Etter hvert som språklige og kognitive ferdigheter utvikles, kan ordene også forstås og brukes utover her-og-nå-situasjonen. Samspillet med omsorgsgiverne er helt avgjørende for denne utviklingen. I denne samhandlingen er begge parter aktive bidragsyttere som skifter på å ta tur og som gir hverandre signaler og bekrefteiser gjennom bruk av blikk, gester, mimikk og lignende. Etter hvert blir bruk av ord og språk en stadig viktigere del av samspillet. Barnets egen språklige aktivitet er helt avgjørende for den videre utviklingen av språket.

Hvis et barn strever med å tilegne seg språk i tidlig alder, vil det påvirke kommunikasjonen med de nærmeste omsorgsgiverne, fordi premissene for gjensidighet i samspillet kan bli forstyrret. Barnet tar kanskje ikke så mye initiativ til samhandling, eller det gir ikke respons på foreldrenes henvendelser. Hvis barnets svar på foreldrenes henvendelser ikke innfrir det foreldrene forventer, kan det hende at foreldrene prøver å påvirke barnet på andre måter, – f.eks. ved å stille for store

krav til at barnet skal svare eller si ord, eller at de etter hvert selv tar mindre initiativ til språklig samspill.

Siden det er foreldrene som har den største innflytelsen på barnets språkutvikling de første årene, er det spesielt viktig at de har kunnskaper og ferdigheter som får samspill og språklig kommunikasjon på rett vei. De er barnets viktigste ressurs for å fremme et godt grunnlag for utvikling av språk.

SPRÅKVANSKER

Språkvansker hos barn kan defineres som vansker med å forstå, produsere og/eller bruke språk. Som gruppe er barn med språkvansker lite homogen, – de er like forskjellige som andre barn når det gjelder hvordan de tenker, hvordan de føler og opplever ting, hvordan de kommuniserer, hvordan de leker (alene og med andre barn), hvordan de bruker kroppen sin og hvor aktive de er. Derfor vil språkvanskene arte seg og komme til uttrykk på mange ulike måter.

Hos noen barn kan man se en (mer eller mindre tydelig) sammenheng mellom språkvanskene og andre utviklingsmessige forhold (f.eks. sensoriske eller kognitive). Hos andre kan språkvanskene være av mer spesifikk karakter. Betegnelsen spesifikke språkvansker brukes om barn som ikke utvikler språk og tale (på morsmålet sitt) like godt og raskt som jevnaldrende, uten at man kan se noen forhold i eller rundt barnet som kan forklare det.

En relativt ny kartlegging av språkvansker i Norge viste at ett av ti barn i alderen 7 – 10 år har vansker med å uttrykke seg muntlig eller med å forstå hva andre sier (Hollund-Møllerhaug 2010). Mange studier viser at mellom 4 og 7% av alle barn har spesifikke språkvansker. Andelen er høyest i førskolealder, og synker noe med økende alder (Bjerkan m.fl. 2013).

Det er vår erfaring at det er svært varierende og ofte mangelfull kunnskap om barn og unge med spesifikke språkvansker på alle nivåer i samfunnet, også i fagmiljøer som PP-kontorer, skoler og barnehager. Når det

ikke er kunnskap om hvordan språkvansker kan komme til uttrykk, kan slike problemer lett bli «usynlige» eller mistolkes som noe annet, f.eks. vansker med oppmerksomhet, konsentrasjon, atferd, eller at barna er uhøflige, urolige, umotiverte, aggressive, at de lyver eller lignende (Ripley et.al. 2001).

Forsinkelser og/eller avvikende utvikling når det gjelder språkproduksjon (som uttalevan- sker, grammatiske feil, bruk av korte, ufull- stendige setninger) kan lett høres og oppfat- tes. Når et barn har problemer med å forstå språk, er det vanskeligere å oppfatte for andre, selv for de som kjenner barnet godt. Det å forstå språk er mye mere komplekst enn vi vanligvis tenker over, og det er vanskelig å fastslå et bestemt «mål» for språkforståelse, fordi det i stor grad varierer med situasjon, samtalepartner, tema mm. (Bishop 1997).

TILBUD TIL BARN MED SPRÅKVANSKER

Det er stor variasjon i hvordan og i hvilket tempo barn tilegner seg språklige ferdighe- ter. Derfor vil det være en del barn som bruk- er lang tid på å nå de samme ferdighetene til samme alderstidspunkt som barn med en mer typisk utvikling.

Det har vært en utbredt oppfatning at barn med språkvansker, spesielt de barna med ekspressive vansker, har en god prognose og vil «vokse av seg» språkvanskene med tiden (Bishop 2000). Ut fra en slik tankegang kan det være naturlig å «vente og se» før man setter inn tiltak, fordi man tror at vanskene vil gå over av seg selv. Det har ført til at det i mange kommuner ikke gjøres noe for barn med forsinket og/eller avvikende språk før de kommer i skolealder. Dette kan få store konsekvenser for de barna som har språk- vansker av spesifikk karakter. Det er vel kjent at det er viktig å sette inn tiltak så tid- lig som mulig, både for å gi best mulig sti- mulering og for å forebygge tilleggsvansker. Forskning viser at forsinket språkutvikling predikerer lese- og skrivevansker, lave aka- demiske prestasjoner og problematferd, og at intensiverte språklige tiltak i skoleårene bare i begrenset grad kan kompensere for

tap av god språkstimulering i førskolealde- ren (Hagtvet og Bleses 2012). Man har fun- net at så mange som 50-70% av alle barn som er språklig forsinket i toårsalder har språkvansker i treårsalder, mens 50-30% av dem utvikler språket sitt normalt, men i et langsommere tempo enn sine jevnaldrende (Paul 1993).

Foreldre er ofte de som først merker at språk- utviklingen ikke følger det vanlige utviklings- forløpet. Mange foreldre forteller at de begynte å lure på om det var noe galt når bar- net var ca. 2 år, men at de fikk råd om at de «bare skulle ta det med ro» eller «vente-og- se» når de tok opp sin bekymring på helsesta- sjonen eller i barnehagen (Platou 1997).

Tilbudet til førskolebarn med forsinket eller avvikende språkutvikling i Norge er varie- rende, og er avhengig av hva slags kunnska- per og holdninger som finnes i kommunens aktuelle fagmiljøer (f.eks. helsestasjon, PP- tjenesten, barnehagen). For noen barn kan tiltaket være «generelle språkstimulerende tiltak» i barnehagen, andre får spesialpeda- gogisk hjelp i barnehagen, relativt få får direkte logopedisk undervisning (Platou 2002). Vi synes å se at det er en økende bruk av språkgrupper i barnehager.

Familiefokusert språklig intervensjon er lite brukt, selv om det er vist til gode resultater.

I Norge har det ikke før nylig eksistert språk- lig baserte foreldreintervensjonsprogrammer (Koss 2003).

BAKGRUNN FOR FSR

Utgangspunktet for opprettelsen av FSR er først og fremst våre erfaringer gjennom arbeidet med barn med språkvansker og deres foreldre. Kontakt og samarbeid med foreldre har inngått som en viktig del både i individualsaker og i systemrettet arbeid i mange år. Vi har på ulike måter og i ulike sammen- heng holdt kurs og drevet foreldregrupper, og begge har skrevet sine hovedfagsoppga- ver med tilhørende undersøkelser knyttet til foreldre som har barn med språkvansker (Platou 1997, Koss 2003).

Gjennom praksis og utdanning har vi fått en økende forståelse for viktigheten av å styrke og støtte foreldre som har barn med språkvansker. I tillegg til at foreldrene trenger informasjon fra fagpersoner, har det stor betydning at de møter andre som har lignende utfordringer og erfaringer. Studier viser at gruppebaserte foreldreprogrammer som legger til rette for at deltakerne kan dele erfaringer, har sterke positive effekter, er mer kostnadseffektive, reduserer sosial isolasjon og styrker selvtiliten blant de foreldrene som deltar (Rapport til BLD, juni 2011). Det er viktig at slike foreldrekurs går over tid, og at de er lokalt forankret. Det krever at det er fagpersoner i kommunene som har kunnskaper og ferdigheter til å holde slike kurs. FSR er et tiltak for å imøtekomme dette behovet.

Troen på foreldre som ressurs baseres på et humanistisk teorigrunnlag hvor menneskesynet bygger på ideen om at individet er essensielt godt fra naturens side, har verdi i seg selv og fortjener respekt. Et slikt menneskesyn er helhetlig og ser mennesket som et individ i vekst, og dialog og kommunikasjon står sentralt.

Vygotsky-tradisjonen vektlegger veiledning innenfor sonen for mulig utvikling. Sterns forskning viser at kvaliteten på samspillet mellom barn og omsorgsgiver, tilknytning og utvikling har stor betydning for barns språkutvikling (Stern 2003).

At barns kommunikasjonsevne er avhengig av foreldrenes evne til å gi respons på barnets kommunikasjons-forsøk, understrekes av flere forskere. Erfaringer med foreldreveiledning i grupper viser at evne til egeninnsats spiller stor rolle for barnets kommunikasjonsutvikling (Gottlieb 1983, Pizzo 1983). I rapporten Evaluering av Program for foreldreveiledning basert på International Child Development Program (ICDP), juni 2011 konkluderes det med at foreldreveiledning etter denne modellen har mange positive effekter.

De fleste foreldre som har ekstra utfordringer i sin foreldrerolle tilpasser seg og klarer

seg ofte bedre enn man forventer (Davis 1995). Likevel trenger foreldre til barn med språkvansker støtte og hjelp utover den generelle informasjonen de vanligvis får. De har ofte ikke den nødvendige kunnskap og de ferdigheter som kreves for at deres barn skal få en gunstigst mulig utvikling.

Foreldre som ressurs-programmet henter ideer fra ORION-programmet, senere kalt Marte Meo, fra Holland (Arts 2005), ICDP-programmet (International Child Development Programs) fra Norge (Rye 2002), Hanen-programmene (The Hanen Program for Parents) fra Canada (Weitzman 2013) og Webster-Stratton, De utrolige årene, foreldreveiledning (Webster-Stratton 2007).

Alle disse programmene peker på at tradisjonelle tiltak for barn med språkvansker ofte har fokus på vanskene mer enn på eksisterende ressurser, og at de ikke er tilstrekkelig for å oppnå ønskede resultater. I stedet fremhever de at det vil være både faglig riktig og samfunnsøkonomisk nyttig å benytte foreldrenes eksisterende ressurser.

Gjennom foreldrefokusert intervensjon kan det skapes et nytt fokus gjennom:

1. Familiens eksisterende ressurser.
2. Viten om at dersom barn skal lære og utvikle seg, må de bli mer selvbevisste og hovedmotivasjonen må komme fra barnet selv.
3. At behovene til barn med språk- og talevansker ikke må bli "profesjonalisert" ut av hendene på foreldrene.
4. At det er et behov for å etablere og følge opp kontakten foreldre i mellom.

De senere årene er det flere offentlige dokumenter i Norge som fremhever språkutvikling og språkstimulering som spesielt viktige utviklingsområder hos barn. Viktigheten av tidlig innsats for barn med spesielle behov er understreket flere steder, det samme er samarbeid med og opplæring til foreldre.

Stortingsmelding nr. 16 (2006-2007). ... og ingen sto igjen, Tidlig innsats for livslang læring understreker at språkutvikling er noe

av det mest betydningsfulle som skjer i et barns liv, og er avgjørende for barnets videre utvikling, - både intellektuelt, sosialt og emosjonelt (side 23).

Stortingsmelding 23 (2007-2008). Språk bygger broer, slår fast at det er viktig at alle barn får tidlig og god språkstimulering, samt at forebyggende arbeid først og fremst er et kommunalt ansvar. Videre sies det at «... kommunene har et spesielt ansvar for å informere småbarnsforeldre om språkstimuleringsstilbud og betydningen av tidlig innsats dersom barn har behov for ekstra språkstimulering» (kap. 3.9).

Stortingsmelding 41 (2008-2009) Om kvalitet barnehagen, påpeker at foreldre er en viktig ressurs og at det må legges til rette for foreldremedvirkning og et godt samarbeid mellom hjem og barnehage. Det fremkommer at «Departementet har merket seg at mange foreldre ønsker mer medvirkning i barnehagen.»

Stortingsmelding 24 (2012-2013); Framtidens barnehage, har et avsnitt om foreldreveiledning (side 92) med omtale av Program for foreldreveiledning. Programmet ble igangsatt av Barne- og likestillingsdepartementet i 1995, i samarbeid med Sosial- og helsedepartementet. Den mest brukte veiledningsmetoden var ICDP. Evaluering av programmet viser at foreldreveiledningen hadde en signifikant positiv innvirkning på omsorgspersoner i form av forbedret holdning til barnet, økt engasjement og bedre foreldrestrategi. Videre heter det at «Erfaringene tyder på at ICDP-programmet er et godt og effektivt program som får fram foreldrenes ressurser. Longitudinelle studier viser positive langtidseffekter av at barn har et støttende læringsmiljø hjemme.»

I NOU 2010; Mangfold og mestring, vises det til OECDs rapport om opplæring for minoritetsspråklige, der Norge rådes til å legge mer vekt på foreldreveiledning. Med dette som grunnlag, foreslo Østberg-utvalget at foreldreveiledningskurs (ICDP) bør være tilgjengelig for alle kommuner. Dette støttes også av Brenna-utvalget, som utredet et systematisk, pedagogisk tilbud for førskolebarn og leverte

sin rapport i 2010 (NOU 2010:8). Ett av utvalgets anbefalinger var at tilbudet om foreldreveiledning skulle utvides og styrkes.

Slik vi ser det, er FSRs veiledningsprogram i tråd med disse føringene. Bistand til barn med språkvansker og deres foreldre er ikke nevnt spesifikt i noen av de nevnte offentlige dokumentene, men i Opplæringslovens § 5-7, Spesialpedagogisk hjelp før opplæringspliktig alder heter det at «Barn under opplæringspliktig alder som har særlege behov for spesialpedagogisk hjelp, har rett til slik hjelp. *Hjelpa skal omfatte tilbod om foreldrerådgiving.* Hjelpa kan knytast til barnehagar, skolar, sosiale og medisinske institusjonar og liknande, eller organiserast som eige tiltak. Hjelpa kan også givast av den pedagogisk-psykologiske tenesta eller av ein annan sakkunnig instans» (vår utheving).

Vår erfaring er at tilbudet om foreldrerådgiving sjelden blir brukt, selv når foreldre melder om sin bekymring og ber om bistand.

FSR-PROGRAMMET Struktur

FSR-programmet går ut på å gi opplæring og veiledning til fagpersoner som selv skal utvikle og arrangere kurs for foreldre i sin kommune. På foreldrekursene møtes foreldrene i faste grupper 5-6 ganger, - hver gang med et tema som utgangspunkt for informasjon og drøfting av problemstillinger og erfaringer som er aktuelle for dem. Det at de møter andre foreldre og får bedre innsikt og forståelse for hva språkvansker er og hva de selv kan gjøre, bidrar igjen til at de blir tryggere i foreldrerollen og får et bedre grunnlag for å kommunisere med barnet på en konstruktiv måte. Gjennom dette kan foreldrene oppleve seg som bedre ressurser for sine barn.

Under gjennomføringen av veilederprogrammet foregår to parallelle prosesser:

- Veiledersamlinger (kompetanseheving av foreldreveiledere) 6 dager à 5 timer
- Foreldrekurs (kompetanseheving av foreldre) 5-6 kvelder/dagtid à 2½ time

Deltakerne må selv avsette tid til/gjøre avtale med arbeidsgiver om tidsbruk til forberedelse og etterarbeid relatert til de lokale foreldrekursene, 5 - 6 kurskvelder med foreldre, 6 hele kursdager på Statped sørøst, samt tid til lesing av aktuell litteratur.

Samfunnsforholdene har endret seg – politisk, økonomisk og organisatorisk. Foreldrollen har endret seg, og fagpersonenes rolle har endret seg spesielt de siste tiårene. Disse endringene gjør det nødvendig å gjøre prioriteringer samtidig som man søker nye arbeidsformer. Foreldres omsorgs- og oppdragerrolle kan deles inn i tre dimensjoner: den følelsesmessige dimensjonen, den kognitive dimensjonen og den atferdsmessige dimensjonen. I FSR ønsker vi å imøtekomme foreldres behov for støtte rettet mot alle disse tre dimensjonene.

Figur 3

FSRs logo: Hode - hjerte - hånd

Illustrasjonen i figur 2 er valgt som logo for FSR. Den er ment å illustrere de tre hovedområdene foreldre har signalisert at de ønsker støtte på (Platou 1997).

Innenfor området *informasjon/kognitiv støtte* gis det informasjon og kunnskap om hva språkvansker er og hvordan de kan arte seg. Følgende tema tas også opp; avklaring av årsaksforhold til språkvansker, barnets utviklingsmuligheter, hva foreldre selv kan gjøre for å hjelpe barnet sitt og hva foreldre kan forvente av barnet sitt (realistiske forventninger).

Under det neste området, *emosjonell støtte*, kommer ønsker som å bli hørt på/lyttet til,

bli møtt med åpenhet og bli tatt på alvor. Herunder hører også ønskene om noen å drøfte tanker og følelser med og å bli vist anerkjennelse og respekt som foreldre.

Det siste området omfatter *praktisk støtte* som rådgivning/veiledning, behovet for ansvarsgruppe – at fagfolk tar ansvar for tiltak og oppfølging, samt praktisk hjelp og avlastning. Det å få anledning til å delta i en foreldregruppe går også inn under dette området.

Når foreldre skal utvikle nye handlemåter og/eller prøve ut nye strategier, kan det føles kunstig og rart, særlig hvis det er første gang de forsøker en spesiell teknikk. Denne følelsen av utilpasshet er en normal reaksjon når mennesker lærer noe nytt. Foreldre lærer, eksperimenterer og gjør feil stadig vekk - akkurat som barn. Barn tar ikke varig skade av foreldrenes feil, for barn er bemerkelsesverdige fleksible og utholdende. I FSR-programmet arbeides det med å lære foreldrene praktiske strategier og øke foreldrenes forståelse av barnet sitt. Vi ønsker å øke foreldrenes sensitivitet i forhold til hvordan de gir respons til barnet samtidig som de lærer å legge til rette for optimale språklige erfaringer. Foreldre hjelpes til å finne barnets språklige nivå og tilpasse seg dette nivået i samhandlingssituasjoner med barnet. Det fokuseres på å legge til rette for språkstimulering i daglige aktiviteter og ikke la språklige aktiviteter bli treningsøkter løsrevet fra resten av barnets hverdag (Koss 2004).

MATERIELL

Materiellet som brukes i FSR-programmet er utarbeidet av artikkelforfatterne.

Veilederne som deltar i programmet får utdelt en veilederhåndbok. Her samles teori, prinsipper og eksempler på aktiviteter og temaer som kan brukes på foreldrekursene. På hver samling gis det nytt materiell. Det kan være kopier av «dagens» PP-presentasjoner, artikler, forslag til aktiviteter og/eller annet aktuelt fagstoff. Innholdet i permen vil variere noe fra den ene kursrekken til den andre, fordi deltakerne i programmet selv

kommer med ønsker om temaer som de ønsker belyst ut fra sin egen foreldregruppe.

Det er utarbeidet en Foreldrebok og en DVD, som inneholder videoklipp med eksempler på samspill. Disse må deltakerne kjøpe.

Gjennom bruk av Foreldreboken og DVDen kan foreldre lære mer om hvordan de kan støtte barnets kommunikasjon og språklige utvikling. Fagpersoner kan finne eksempler som illustrerer dagligaktiviteter som foreldre og barn kan gjøre sammen. På denne måten kan de bidra til å hjelpe foreldre til å skape et støttende og utviklende miljø rundt barnet, og la foreldrene delta i tilrettelegging for barnet parallelt med andre spesialpedagogiske tiltak.

Foreldreveilederne forplikter seg til å delta på alle dagsamlingene på Statped sørøst (tidligere Bredtvet kompetansesenter). De planlegger og gjennomfører egne lokale foreldrekurs. De skal også utarbeide materiell til egne foreldrekurs med utgangspunkt i innholdet i veilederpermen. Veilederne gjennomfører selv evaluering av egne foreldrekurs og rapporterer inn disse til programlederne.

Tema på FSR veiledersamlingene har vært følgende:

1. Faglig og vitenskapelig bakgrunn for veiledningsmodellen og rådgivningsteorier.
2. Rådgivers holdninger, egenskaper og ferdigheter.
3. Rådgivning til foreldre, Hva og Hvorfor?
4. Hva er språkvansker og hvordan formidle dette til foreldre?
5. Hvordan veilede foreldre til barn med språkvansker? Viktige veiledningsprinsipper og metoder.
6. Aktiviteter på foreldrekurs. Hva gjør vi og hvordan gjør vi det? Praktiske oppgaver og eksempler.
7. Video som redskap i foreldreveiledning.
8. Lovverket og hvordan formidle dette til foreldre.
9. Følelsesmessige reaksjoner hos barn/unge med språkvansker og deres foreldre.

I løpet av kursdagene har også veilederne fått noe egentrening i veiledning gjennom rollespill og observasjoner.

På foreldrekursene skal to og to veiledere fra hver kommune/bydel gjennomføre 2 ½ timers foreldrekurs med 4-6 foreldrepar over minst 5 kvelder/dagtid. I praksis har vi sett at dette gjerne kan bli 6 eller 7 kurskvelder/dager. Veilederne skal gi foreldrene relevant informasjon om språkvansker, samt lede foreldregruppen på en måte som gir foreldrene mulighet til å dele erfaringer og utveksle synspunkter på en god måte.

Det anbefales at det tilbys individuell veiledning til de foreldre som ønsker det i tillegg til foreldrekurskveldene. Dersom foreldreveilederne har erfaring med bruk av video i veiledning, f.eks Marte meo (Arts 2005), anbefales det å tilby slik veiledning parallelt eller rett etter foreldrekursets avslutning.

I veilederprogrammet fokuseres det på noen *viktige veiledningsprinsipper*:

- Etablere en god relasjon til forelderens (nærhet og tillit).
- Å fremme positive og utviklingsfremmende oppfatninger av barnet hos forelderens.
- Vektlegge egenaktivitet hos foreldrene (*å gjøre selv er det som endrer atferden*).
- Styrke foreldrenes selvtilit gjennom å påpeke deres positive sider og ferdigheter.
- Hjelp foreldrene til å analysere egne ferdigheter gjennom f.eks video-opptak, rollespill etc .
- Gi rom for foreldrene til å dele erfaringer med de andre foreldrene i gruppen (be-kreftelse).
- Oppfordre foreldrene til å gi konkrete eksempler og mindre forklaringer.
- Gi forelderens ”gradert støtte”; overlata ansvar og initiativ mer og mer til forelderens selv.

Hver kursøkt med foreldre har minst en hovedaktivitet eller et hovedtema. Det kan f.eks. være noe av det følgende:

- faglig informasjon om språkutvikling og språkvansker.

- informasjon om lover og rettigheter.
- bearbeiding av opplevelser gjennom gruppesamtaler og rollespill.
- ulike praktiske oppgaver, to og to eller i grupper, med etterfølgende refleksjoner sammen etter en gjennomført oppgave.
- utfylling av ”skjema”, alene eller sammen med andre.
- gjennomføring av aktiviteter som fremmer språkutvikling.
- trening av ferdigheter.
- analyse av video (ved bruk av FSR DVD, Koss 2010).
- foreldreboken (Koss og Platou 2011) leses av foreldrene og hjemmeoppgaver kan gis.

Som redskaper i den pågående veiledningsprosessen benyttes bilder og video-opptak, fortellinger og analogier. Rollespill, gruppe- og par-oppgaver egner seg godt på foreldrekurs, men bør være frivillig å delta i. Vi anbefaler også noen observasjonsøvelser og hjemmeoppgaver tilpasset de enkelte foreldrene.

Videreutvikling av barns språkferdigheter er avhengig av to forhold; barnets *individuelle språklige forutsetninger* og barnets *språkmiljø*. Foreldre kan tro at barnet bare er lat, eller foreldrene kan føle egen skyld for at barnet ikke utvikler sine språklige ferdigheter i takt med jevnaldrende. Foreldre er opp-tatt av og blir ofte bekymret for hvordan det skal gå videre i livet med barn som strever med språklige ferdigheter (Platou 1997). Som en følge av barnets manglende språklige ferdigheter kan foreldre, - uten å være klar over det, endre sin måte å kommunisere med barnet på. De kan bli mindre støttende gjennom for eksempel å

- overse barnets behov for språklig kommunikasjon (reduere barnets behov for å snakke).
- presse barnet til å måtte gjenta ord.
- selv benytte et språk som stiller mindre krav til barnets kognitive ferdigheter.
- enten redusere mengden språk til barnet, eller utsette barnet for alt for mye språk.
- ikke fange opp barnets initiativ til kommunikasjon.

Det er viktig at foreldre lærer å observere barnets ressurser. Mange foreldre til barn med språkvansker synes å ha mistet evnen til å være sensitive for barnets språklige behov. Derfor er det å gi støtte til foreldre, slik at de øker sin evne til samhandling, en måte å hjelpe barnet til å utvikle sine språklige ferdigheter.

Mange barn med språkvansker sier svært lite. Foreldrene til disse barna trenger å tenke gjennom når barnet lettest vil kommunisere. Gjennom å observere barnet ser de kanskje at barnet formidler seg på en kommunikatív måte når det vil ha noe, når det ikke vil noe eller når noe overraskende skjer.

Et eksempel på hvordan foreldre kan bli mer sensitive overfor barnets språk kan være å gjøre dem mer bevisst på når et ord starter og stopper, hjelpe dem å bli mer bevisst på rytmen i ordene, ha fokus på meningen i ordet og på hvordan barnet bedre kan læres til å huske et ord. Strategier foreldre kan trene på i denne forbindelse kan være å snakke lang-sommere og lage tydeligere pauser mellom ordene. Foreldre kan også trene på å benevne og peke samtidig, fremheve nøkkelord og å gjenta viktige ord. Overordnede ferdigheter i kommunikasjon og samhandling med barnet blir da å være tålmodig (gi barnet tid).

Observere, vente og lytte (Weitzman 2002) er tre nøkkelferdigheter som vi fokuserer mye på under foreldrekursene. En optimal situasjon for å kunne gjøre dette godt, er å være ansikt til ansikt med barnet (blikkontakt). Foreldrene blir også støttet i arbeidet med å finne fram til optimale situasjoner i hverdagen hvor de kan praktisere sine nye måter å samhandle med barnet sitt på. De trenger ofte hjelp til å finne egnete situasjoner, og til hvordan de kan skape en situasjon med felles oppmerksomhet.

Det er viktig at foreldrene får bearbeidet eller praktisert ferdighetene på foreldrekurset. Rollespill kan egne seg godt til slik før-trening. På den måten blir det lettere å plan-legge på hvilken måte de skal gjennomføre aktiviteten med sitt eget barn hjemme. Dersom det er hensiktsmessig for at forel-

drene skal bli mer bevisst i forhold til en ferlighet, kan avtalte hjemmeoppgaver være godt egnet.

Så er det selvfølgelig viktig at det blir satt av tid til oppsummering og refleksjoner etter hjemmearbeid på foreldrekurset. At foreldre møtes og får anledning til å utveksle erfaringer gir dem samtidig en mulighet til å lære av hverandre (Koss 2003).

AVSLUTTENDE REFLEKSJONER

For å kunne hevde at en familiefokusert intervensjon er effektiv må man kunne dokumentere de metodene som anvendes. Det er også viktig å beskrive hvordan det arbeides under intervensjonen slik at disse kan refereres i faglitteraturen. Metodene bør evalueres av både foreldre og fagpersoner slik at det ikke settes i gang tiltak som foreldre ikke føler seg bekvemme med. Det er viktig at både foreldre og fagpersoner vurderer hva barnet kan slik at de kan samarbeide om videre mål for arbeidet. Foreldrene må også i forkant være med og drøfte og avtale hvilke utviklingsområder det skal arbeides på. Den overordnede målsetning bør være at barnet skal bli mest mulig sosialt, veltilpasset i familien og mest mulig selvstendig, både hjemme og utenfor hjemmet.

Våre erfaringer med bruk av FSR er i hovedsak knyttet til arbeid med barn i førskolealder og småskolealder. Hittil har 76 deltakere deltatt i programmet. Disse representerer 39 kommuner eller bydeler/fagsentre. Antall foreldre som har mottatt veiledningstilbudet gjennom FSR er 224. Disse er foreldre til 213 barn, som indirekte har hatt tilbud gjennom programmet.

Både gjennom våre generelle foreldrekurs (som er av kortere varighet) og gjennom FSR-programmet har vi fått bedre innsikt og styrket vår kunnskap om samarbeid med foreldre som har barn med språkvansker. Vi ser at det har stor betydning for mange familier at de får kunnskaper om språkvansker og at de får møte fagpersoner og andre foreldre i et trygt og anerkjennende miljø.

Tilbakemeldinger fra FSR-veilederne er at de gjennom dette programmet har utvidet sine kunnskaper om hva språkvansker er og hvordan det kan komme til uttrykk på ulike måter. Videre har de, gjennom sin egen kursvirksomhet, fått ny forståelse for hvor viktig det er å samarbeide med, satse på og styrke foreldre som har barn med språkvansker. Flere av FSR-veilederne sier at de også har endret egen praksis når det gjelder samarbeid med foreldre generelt.

Sluttevalueringene fra tidligere deltakere viser at de har hatt stort utbytte av å følge programmet, og at tilbudet om foreldrekurs i kommunen/bydelen har vært et verdifullt supplement til kommunens øvrige tilbud til barn med språkvansker. De fleste deltakerne sier at de ønsker å fortsette med foreldrekurs eller bruke mer tid på foreldrearbeid enn de har gjort tidligere.

I 2008 var det tre masteroppgaver som rettet søkelyset mot foreldre som har barn med språkvansker. Jensen (2008) hevder i sin masteroppgave at foreldre som stimulerer sitt barns språkutvikling etter foreldrekurs som fokuserer på spesifikke språkvansker, handler om å ta i bruk et verktøy som kan bedre barnets språk og tilværelse. Hennes undersøkelse antyder at når foreldre møtes med gode råd, på en motiverende måte, preget av gode holdninger og kunnskap, bedres ofte foreldres evne til språkstimulering. Undersøkelsen antyder videre at bedringen påvirker foreldres relasjon til sitt barn og stimulering av barnets språkvanske i vesentlig grad.

Larsen (2008) konkluderer i sin masteroppgave med at forelderådgivning er en nødvendig del av og et viktig bidrag til andre tiltak for barn med språkvansker. Hun mener at rådgivning til foreldre også er et supplement til tiltak utført av fagpersoner gjennom foreldrenes oppfølging/videreføring/samarbeid om disse.

I sin masteroppgave foretok Skoglund (2008) en evaluering av foreldreveiledningsprogrammet Minst to må til hvis en samtale vil (Koss 2003). Hun konkluderer med at

programmet kan ha overføringsverdi og være til nytte med tanke på hva som bør vektlegges i fremtidige foreldreveiledningsprogram for denne gruppen foreldre. Hun mener at resultatene fra denne undersøkelsen kan være av faglig interesse, og generere mer forståelse og fler utviklingsmuligheter sett i forhold til foreldreveiledningsprogrammer.

Resultatene av undersøkelsene i de refererte masteroppgavene (Jensen 2008, Larsen 2008, Skoglund 2008) viser at programmer som FSR kan være en effektiv måte å gi støtte til barn med språkvansker. Videre undersøkelser er nødvendig for å vurdere den langsiktige effekten av FSR. En ny masteroppgave om FSR er under arbeid og vil bli klar våren 2013. Her evalueres foreldrenes egne opplevelser av sin deltakelse i FSR-foreldrekurs.

Evalueringer av It Takes Two to Talk, The Hanen Program for Parents, gjennomført av Girolametto og Weitzman (2006) viser at foreldre som benytter hovedstrategiene i programmet påvirker sine barns språk på en meget positiv og effektiv måte.

Roberts og Kaiser (2011) beskriver i sin artikkel flere effektive modeller, hvor foreldre til barn med språkvansker får trening i hvordan de kan støtte sitt barns språkutvikling. De dokumenterer at foreldrenes handlemåter i samspillet med barnet endres og dokumenterer også effekten av slik trening. "The results of this review indicate that parent-implemented language interventions are an effective approach to early language intervention for young children with language impairments."

Vi vet at et betydelig antall barn som viser forsinket eller avvikende språkutvikling de første to-tre årene, fortsatt har språk- eller språkrelaterte vansker langt oppover i skolealder. Mange av dem får vansker med å lære seg skriftspråk og med å tilegne seg kunnskaper generelt. Sammenhengen mellom språkvansker og sosiale-emosjonelle og atferdsmessige problemer er også godt dokumentert. De fleste foreldre er opptatt av sitt

barns språkutvikling og ønsker å bidra til en god utvikling. Vi mener derfor at det er gode grunner til å sette inn tiltak så snart man ser at et barn ikke utvikler språket sitt som forventet. Et av tiltakene bør være å samarbeide med og bistå foreldrene, slik at de kan støtte barnet sitt på en best mulig måte. Det er god investering!

REFERANSER:

- Aarts, M. (2005). *Marte Meo Grundbog*. Holland : Aarts Productions.
- Bishop, D. V. M., Leonard, L. B., (eds.). *Speech and language impairments in children: causes, characteristics, intervention and outcome* East Sussex, UK: Psychology Press, 2000:195–209.
- Bishop, D. V. M. (1997). *Uncommon understanding. Development and Disorders of Language Comprehension in Children*. East Sussex: Psychology Press.
- Bjerkan, K. M., Monsrud, M.-B., Thurmann-Moe, A. C. (2013). *Ordforråd hos flerspråklige barn. Pedagogiske og spesialpedagogiske utfordringer*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Davis, H (1995). *Rådgivning til foreldre med kronisk syke og funksjonshemmede barn*, 2th edn, Ad Notam, Oslo.
- Girolametto, L. & Weitzman, E. (2006). It Takes Two to Talk — The Hanen Program® for Parents: Early Language Intervention through Caregiver Training. In R. McCauley and M. Fey (Eds.), *Treatment of language disorders in children*, pp. 77-103. New York: Brookes Publishing.
- Hagtvet, B. og Bleses, D. (2012). *Når usannhet blir sannhet*. Debattinnlegg publisert i Dagbladet 4.04.2012.
- Hollund-Møllerhaug, L. (2010). Forekomst av språkvansker hos norske barn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 47. 608-610.
- Jensen, Å. Krogseter (2008). *Den som kan skape språkglede. Evaluering av kurset "Å være foreldre til barn med språkvansker"*. UiO i Oslo: Masteroppgave i spesialpedagogikk.
- Koss (2010) FSR DVD Bredtvet kompetansesenter.
- Koss, M. M. (2003). *Hvordan, hva og hvorfor – veiledning av foreldre til barn med språkvansker. Evaluering av prosjektet "Minst to må til hvis man samtale vil" – "It Takes Two to Talk – The Hanen Program for Parents"*. Hovedfagsoppgave i spesialpedagogikk, UiO.

- Koss, M. M. (2004) Spesialpedagogisk rådgivning. *Spesialpedagogikk* 10/2004.
- Koss, M. M. 2005 Familiefokusert språklig intervensjon. *Spesialpedagogikk* 3/2005.
- Koss, M. M. (2005). Tilnæringer til intervensjon. *Norsk tidsskrift for logopedi* 4/2005.
- Koss og Platou (2011). *FSR foreldre bok*. Bredtvet kompetansesenter.
- Larsen, S (2008). *Foreldre som ressurs. Hvilken rådgivning trenger foreldre til barn med språkvansker for å støtte og fremme barnets språkutvikling?* UiO: Masteroppgave i spesialpedagogikk.
- Law J. (red.): (2003) *Communication Difficulties in Childhood. A practical guide*. Abingdon, Oxon: Radcliffe Medical Press.
- Law, J., Lindsay, G., Peacey, N., Gascoigne, M., Soloff, N., Radford, J., Band, S. & Fitzgerald, L. (2000) *Provision for Children with Speech and Language Needs in England and Wales: Facilitating Communication Between Education and Health Services*. Nottingham: DfEE Publications.
- NOU 2010:7 *Mangfold og mestring. Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringssystemet*. Norges offentlige utredninger 2010, Departementenes servicesenter.
- NOU 2010:8 *Med forskertrang og lekelyst. Systematisk pedagogisk tilbud til alle førskolebarn*. Utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 19. juni 2009. Avgitt til Kunnskapsdepartementet 1. oktober 2010.
- Paul R. (1993) Patterns of development in late talkers: preschool years. *J Child Commun Disord* 1993;15:7–14.
- Paul R. (2000). *Predicting outcomes of early expressive language delay: ethical implications*.
- Platou, F. (1997) *Bare ta det med ro....* Hovedoppgave i spesialpedagogikk, UiO.
- Platou, F. (2002). Språkgrupper for førskolebarn – språkmestring i sosialt perspektiv. *Nordisk tidsskrift for spesialpedagogikk*, 2-3/2002, s 187- 195.
- Rapport til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, juni 2011: Evaluering av Program for foreldreveiledning basert på International Child Development Programme. Norsk sammendrag.
- Ripley, K., Barrett, J., Fleming, P. (2001). *Inclusion for Children with Speech and Language Impairments. Accessing the Curriculum and promoting Personal and Social Development*. London: David Fulton Publishers.
- Roberts, M. Y. & Kaiser, A. P. (2011) The Effectiveness of Parent-Implemented Language Interventions: A Meta-Analysis *American Journal of Speech-Language Pathology* Vol.20 180-199 August 2011.
- Rye, H. (2002). *Tidlig hjelp til bedre samspill*. Gyldendal akademiske forlag.
- Sachse S, Von Suchodoletz W. (2008). Early identification of language delay by direct language assessment or parent report. *J Dev Behav Pediatr* 2008;29:34–41.
- Skoglund, B (2008). *Foreldrenes erfaringer med Hanen-prosjektet. Refleksjoner 5 år etter*. Masteroppgave i spesialpedagogikk. UiO, Oslo.
- Stern, D. N. (2003) *Spedbarnets interpersonlige verden*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Webster-Stratton, C. (2007) *De utrolige årene, En foreldreveileder*. Oslo: Gyldendal.
- Weitzman, E. (2013) Research Summary, <http://www.hanen.org/SiteAssets/Helpful-Info/Research-Summary/> pr. 20.04.13.
- Påmelding og informasjon om FSR- programmet høsten 2013 finnes på <http://www.statped.no/Tema/Sprak/Spesifikke-sprakvansker/Foreldre-som-ressurs/>

Marit Molund Koss

Statped sørøst, avdeling språk/tale
Postboks 4416 Nydalen, 0403 OSLO
E-post: marit.molund.koss@statped.no
Telefon: 22 90 28 25

Fanny Stoud Platou

Statped sørøst, avdeling språk/tale
Postboks 4416 Nydalen, 0403 OSLO
E-post: fanny.s.platou@statped.no
Telefon: 22 90 28 43